

Висновок. Здійснене дослідження щодо становлення та еволюції концепції соціального капіталу підтверджує нерозривність зв'язку із політичними, економічними та соціальними процесами суспільства на різних рівнях. З урахуванням використання соціального капіталу підприємницька діяльність стає менш ризикованою через наявність такої складової, як визначеність та довіра суб'єктів взаємодії. Розвиток соціальних мереж підтримує та інтенсифікує комунікаційні процеси в суспільстві, що знаходить підтримку в загальнодержавному менеджменті соціального капіталу.

Література

1. **Hanifan L.J.** The rural school community center// *Annals of the American Academy of political and Social Science*. – 1916, № 67. – P. 130-138.
2. **Бурдые П.** Социология политики. – М.: Наука, 1993. – 84 с.
3. **Плискевич Н.М.** Социальный капитал как научная категория// *Общественные науки и современность*. – 2004, № 4. – С. 9.
4. **Becker G.** Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education/ New York; National Bureau of Economic Research, 1964.
5. **Johnson H.G.** The economic Approach to Social Questions// *Economica*, February 1968/ – Vol.36.
6. **Schultz Th.** Investment in Human Capital// *American Economic Review*. – V.51 (March 1961).
7. **Coleman J.** Foundations of Social Theory. – Cambridge, 1990. – P.304.
8. **Прощающиеся комьюнити**, социальный капитал и общественная жизнь// *МЭиМО*. – 1995, № 4. – С. 16.
9. **Fukuyama F.** Social Capital and Civil Society. – George Mason University. 1999.
10. **Фукуяма Ф.** Великий разрыв: Пер. с англ. – М., 2003. – С. 30.

УДК 336

*Проф. Ж.В. Поплавська, д-р екон. наук; аспір. Т.В. Доненко –
НУ "Львівська політехніка"*

СУТНІСТЬ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ПІДПРИЄМСТВ ТА ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЙОГО ФОРМУВАННЯ

У цьому дослідженні розглянуто та проаналізовано підходи різних дослідників до трактування поняття життєвого циклу підприємства та класифікації його стадій. Обґрунтовано необхідність диверсифікації продуктового портфеля з метою зменшення залежності життєвого циклу підприємства від життєвого циклу товарів, що випускаються ним. Визначено чинники макро- та мікросередовища, що впливають на формування життєвого циклу підприємства.

Ключові слова: розвиток підприємства, життєвий цикл підприємства, стадія життєвого циклу підприємства, чинники формування життєвого циклу підприємства, життєвий цикл товару

Prof. Zh.V. Poplavska, post-graduate T.V. Donenko – NU "L'vivs'ka Politekhnik"

The nature of a corporate lifecycle and the factors that influence on its creation

In the given research work are considered and analysed approaches of different researchers to interpretation of corporate lifecycle and classification of its stages. Grounded a necessity of diversification of product brief-case with the purpose of reduction of dependence of corporate lifecycle from the life cycle of its products. Factors of macro and micro environment, that affect forming of enterprise's life cycle, are determined.

Вступ. Як показує практика, в умовах динамічного та нестабільного оточуючого середовища істотну роль у забезпеченні ринкової стійкості та конкурентоспроможності будь-якого підприємства відіграє ефективність управління його життєвим циклом. Циклічний характер розвитку, притаманний усім без винятку підприємствам, змушує їх швидко адаптуватись до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі та проявляти гнучкість і динамічність, необхідні для їх стабільного росту. Водночас, серед дослідників відсутній єдиний підхід до трактування поняття життєвого циклу підприємства, класифікації стадій життєвого циклу та критеріїв, за якими доцільно здійснювати таку класифікацію.

Ця проблематика досліджувалась, зокрема, у працях Б.З. Мільнера, О.Ю. Фірстової, а також С.В. Корягіної, яка зробила спробу узагальнити теоретичні засади та практичний досвід у сфері циклічного розвитку підприємств, а також уточнити поняття життєвого циклу підприємства, стадії життєвого циклу підприємства та удосконалити їх класифікацію [8, с. 2]. Водночас, у працях цих дослідників недостатня увага приділена дослідженню чинників макро- та мікросередовища функціонування підприємств, що впливають на формування їх життєвого циклу.

Постановка завдання. Завданням дослідження є здійснення порівняльного аналізу численних концепцій життєвого циклу підприємства та підходів до опису чинників макро- і мікросередовища, що впливають на його формування.

Результати досліджень. Розвиток підприємства знаходить своє відображення у його життєвому циклі. У праці О.Ю. Фірстової життєвий цикл підприємства трактується як окреслений у часі період діяльності підприємства, протягом якого воно проходить певні етапи розвитку [19, с. 73]. І.А. Бланк визначає життєвий цикл підприємства як загальний період часу від початку діяльності підприємства до природного припинення його існування або відродження на новій основі (з новим складом власників і менеджерів, з принципово новою продукцією, технологією тощо) [4, с. 674]. Натомість, Б.З. Мільнер трактує життєвий цикл організації як передбачувані зміни з визначеною протягом часу послідовністю станів [14, с. 52]. На відміну від багатьох інших дослідників життєвого циклу підприємств, С.В. Корягіна не ототожнює поняття життєвого циклу підприємства з поняттям загальної тривалості життя підприємства, а розглядає життєвий цикл підприємства як сукупність стадій, що створюють закінчене коло розвитку протягом певного проміжку еволюції підприємства, після якого його цінності і напрями діяльності можуть принципово змінюватися. Таким чином, загальна тривалість життя підприємства, на думку С.В. Корягіної, може включати декілька життєвих циклів підприємства [8, с. 6].

За Т.Ю. Базаровим, стадії розвитку підприємства – це періоди життя підприємства в рамках однотипних ціннісних орієнтирів [2]. Натомість, С.В. Корягіна конкретизує зміст стадії життєвого циклу підприємства як проміжку часу, протягом якого діяльність підприємства характеризується відносною стабільністю таких параметрів: напрям та інтенсивність розвитку; стра-

тегічні та тактичні цілі; способи і особливості формування ресурсного потенціалу; конфігурація організаційного механізму [8, с. 3].

Кількість стадій життєвого циклу підприємства у працях різних дослідників коливається від чотирьох до десяти. Досить поширеним у літературі є поділ життєвого циклу підприємства на чотири стадії. Такого підходу дотримуються, зокрема, О.Є. Кузьмін і О.Г. Мельник, які виділяють стадії *зародження, зростання, "піку діяльності"* та *спаду* підприємства [11, с. 37]. Таку ж кількість стадій життєвого циклу підприємства, кожна з яких за своєю суттю аналогічна відповідній стадії у класифікації, наведеній О.Є. Кузьміном і О.Г. Мельник, розглядає В.В. Григор'єв у праці [1, с. 222]. За В. Григор'євим підприємство проходить такі стадії свого життєвого циклу: *зародження, ріст, стабільність* (відповідає стадії *"піку діяльності"* у О.Є. Кузьміна і О.Г. Мельник) та *занепад*. Вищепереліченим стадіям життєвого циклу підприємства у Т.Ю. Базарова відповідають, своєю чергою, стадії *формування організації, інтенсивного росту, стабілізації та кризи* [2]. Натомість, Е.С. Зігель, Л.А. Шульц, Б.Р. Форд та інші у [15, с. 120] називають ті ж стадії життєвого циклу підприємства дещо по-іншому, а саме: *початковий період, стадія дитинства, зрілість, занепад*. Л.А. Брагін та П.П. Данько визначають наступні стадії життєвого циклу підприємства: *становлення, розширення, стабілізація, затухання* [17, с. 64].

Цікавим є підхід Б. Коласса, який пропонує поділ життєвого циклу підприємства на стадії, що характеризуються зміною розмірів прибутку підприємства та його обороту. Першою стадією життєвого циклу, за Б. Коласом, є *дитинство*, під час якого підприємство несе збитки, а темпи росту обороту поки що досить низькі. На другій стадії – *юності*, у підприємства з'являються перші прибутки, оборот зростає швидкими темпами. Третя стадія – *зрілість* характеризується максимальним розміром прибутків, водночас, темпи росту обороту дещо сповільнюються. На четвертій стадії – *старості* у підприємства знижуються як прибутки, так і його оборот [7, с. 30].

У працях С.В. Корягіної класична класифікація стадій життєвого циклу підприємства – *створення, ріст, зрілість та занепад*, доповнена стадією т.зв. *"паразитичної" зрілості*, що характеризується прибутковістю підприємства при відсутності активності щодо підтримання ринкових позицій [8, с. 3]. А С. Довбня та Ю. Шембель, які розглядають особливості аналізу фінансового стану підприємства на кожному з етапів його функціонування замість класичної стадії *росту* підприємства виділяють дві стадії – *прискорення росту та сповільнення росту* [5, с. 89-91].

Дещо іншого підходу до класифікації стадій життєвого циклу підприємства дотримується І.А. Бланк, який виділяє наступні стадії життєвого циклу підприємства: *народження, дитинство, юність, рання зрілість, кінцева зрілість, старіння* [4, с. 674]. На думку І.А. Бланка, особливості фінансової діяльності підприємств, що перебувають на різних стадіях життєвого циклу, полягають у різних рівнях інвестиційних потреб, різних можливостях залучення позикового капіталу, різних рівнях диверсифікації фінансових операцій, а також різних рівнях фінансового ризику [3, с. 43]. Ще детальніший

поділ життєвого циклу підприємства на стадії пропонує Б.З. Мільнер, розглядаючи такі стадії: *народження, дитинство, юність, рання зрілість, розквіт сил, повна зрілість, старіння, оновлення* [14, с. 58]. На думку Б.З. Мільнера, організації упродовж свого життєвого циклу впевнено розвиваються за умов наявності обґрунтованої стратегії та ефективного використання ресурсів; перебудовуються, якщо перестають відповідати поставленим цілям; гинуть, коли перестають бути спроможними виконувати свої завдання [14, с. 59]. Подібну класифікацію стадій життєвого циклу підприємства у своїх працях наводять також А.А. Мазаракі, Л.О. Лігоненко, Н.М. Ушакова: *народження, дитинство, юність, рання зрілість, зрілість, старіння, відродження*; З.Є. Шершньова та С.В. Оборська: *зародження, виникнення, становлення, зростання, рання зрілість, застарівання, припинення діяльності*, а також Н.В. Родіонова: *зародження, розвиток, бурхливий ріст, стабільний розвиток, поява тенденцій спаду, активний спад, банкрутство, ліквідація діяльності* [13, с. 50; 20, с. 129; 16, с. 30]. Значну популярність серед дослідників здобула теорія життєвого циклу організацій, розроблена І. Адізесом. До моделі І. Адізеса, входять десять стадій життєвого циклу організації: *виходження, "стадія немовляти", стадія швидкого росту, юність, розквіт, стабільність, аристократизм, рання бюрократизація, бюрократизація та смерть* [21].

Життєвий цикл підприємства, безперечно, тісно пов'язаний із життєвим циклом товару – часовим інтервалом ринкового життя товару, що складається із декількох послідовних етапів, кожний із яких характеризується істотними відмінностями у обсягах збуту товару та прибутку який він приносить підприємству. Згідно із концепцією життєвого циклу товару, кожен товар проходить через етапи *розроблення, впровадження на ринок, зростання, зрілості та спаду*. Якщо ж підприємство є однопродуктним, тобто випускає лише один товар, то, однозначно, можна констатувати повну ідентичність життєвих циклів даного підприємства та цього товару. Однак, в умовах конкурентного середовища та швидких темпів розвитку науково-технічного прогресу, тривалість життєвого циклу будь-якого товару є досить обмеженою. Тому, для зменшення залежності життєвого циклу підприємства від життєвого циклу товарів, що випускаються ним, а також мінімізації пов'язаних з цим ризиків, доцільно здійснювати диверсифікацію продуктового портфеля підприємства, поєднуючи виробництво товарів, що знаходяться на різних стадіях життєвого циклу, постійно оновлюючи і розширюючи товарну номенклатуру. Крім цього, важливу роль у диверсифікації продуктового портфеля відіграє його регулярне поповнення інноваційними продуктами, завдяки чому підприємство може не лише підтримувати на стійкому рівні існуючу частку ринку, а й досягти значних успіхів у її розширенні.

Чинниками формування життєвого циклу підприємства є чинники макро- та мікросистем середовища функціонування підприємства [8, с. 7]. Існують різні підходи до опису та аналізу чинників макро- та мікросередовища, що впливають на життєвий цикл підприємства. Зокрема, Н.В. Родіонова, описуючи чинники, що обумовлюють циклічність розвитку підприємств, поділяє

їх на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх чинників належать, зокрема, філософія підприємства, чинники, що впливають на виробництво та чинники, що впливають на обіг, а до зовнішніх – соціальні, науково-технічні, економічні, природно-кліматичні та правові чинники [16, с. 40]. Натомість, Н.В. Куденко, аналізуючи чинники, які впливають на розвиток фірми, до чинників макросередовища відносить демографічні, соціально-культурні, економічні, політико-законодавчі групи чинників, екологічну ситуацію, а також науково-технічний прогрес; а чинники мікросередовища поділяє на дві групи – внутрішні та зовнішні. До внутрішніх чинників мікросередовища, на думку Н.В. Куденко, належать рівень професійної підготовки та набутого досвіду, а також організаційна структура, а до зовнішніх – постачальники, споживачі, посередники, конкуренти та громадськість [10, с. 21-22]. Варто також виокремити підхід Г.П. Іванова, С.Г. Беляєва та В.І. Кошкіна, які у [6, с. 24-28] аналізують основні чинники виникнення кризових ситуацій та банкрутства підприємств. На їхню думку, до таких чинників макросередовища належать демографічні чинники, стан культури та рівень доходів населення, розвиток науки та техніки, фінансовий стан підприємств-боржників, рівень інфляції у державі, а також політична стабільність. Чинники мікросередовища, які впливають на виникнення кризових ситуацій та банкрутство підприємств, Г.П. Іванов, С.Г. Беляєв та В.І. Кошкін, як і багато інших дослідників, поділяють на дві категорії – внутрішні та зовнішні. Внутрішніми чинниками мікросередовища є, зокрема, стратегія, мета та принципи підприємства, управлінський та виробничий потенціал, організація маркетингу та збуту, рівень витрат підприємства. До зовнішніх чинників мікросередовища належать, серед інших, конкурентоспроможність товару, а також взаємовідносини із споживачами, постачальниками та кредиторами. Слід відзначити, що вплив окремих чинників може істотно відрізнятися між собою, залежно від того, на якій стадії життєвого циклу перебуває на цей момент підприємство [12, с. 195].

Привертає увагу підхід С.В. Корягіної до визначення стадій життєвого циклу підприємства з точки зору реагування на чинники внутрішнього та зовнішнього середовища. Згідно з цим підходом, стадія *створення* є періодом, коли підприємство ретельно вивчає усі чинники середовища, оцінює свій потенціал та обирає для себе певну стратегію поведінки на ринку. На стадії *росту* підприємство максимально ефективно контролює, а також адекватно реагує на вагомні чинники внутрішнього та зовнішнього середовища, що, своєю чергою, дає йому змогу підвищувати рівень ефективності своєї діяльності. На стадії *"стійкої" зрілості*, подібно до того, як і на стадії росту, підприємство ефективно та адекватно реагує на фактори внутрішнього та зовнішнього середовища, завдяки чому вдається підтримувати ефективність діяльності на певному рівні. Натомість, стадія *"паразитичної" зрілості* характеризується відсутністю адекватних реакцій з боку підприємства на вплив деяких вагомних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, що, односторонньо, вимагає здійснення негайної реорганізації системи моніторингу чинників середовища та реагування на них. В іншому разі, наступить стадія

занепаду, на якій підприємство буде вже не в змозі адекватно та своєчасно реагувати на вплив з боку внутрішнього та зовнішнього середовища, що, своєю чергою, призведе до різкого зниження ефективності його діяльності [9, с. 207]. На думку С.В. Корягіної, врахування впливу чинників макро- та мікросередовища на формування життєвого циклу підприємства є головною передумовою його ринкової стійкості [9, с. 209].

Висновки. Таким чином, можна констатувати наявність ряду концептуальних відмінностей у підходах різних авторів. Зокрема, частина дослідників ототожнюють поняття життєвого циклу підприємства з поняттям загальної тривалості життя підприємства, тоді як інша частина стверджує, що загальна тривалість життя підприємства може охоплювати декілька життєвих циклів. Обґрунтованим, на нашу думку, є другий підхід, адже, якщо на завершальному етапі стадії зрілості підприємство зможе ефективно здійснити реорганізацію, відкоригувати стратегічні цілі, модернізувати структуру управління, а також запропонувати споживачам інноваційну продукцію, розширивши, таким чином, свою ринкову нішу та істотно підвищивши конкурентоспроможність, то, по завершенню стадії зрілості наступить не занепад підприємства, а його "друге народження" – підприємство знову вступить у стадію росту. Однак, варто підкреслити, вищеперераховані заходи слід впроваджувати вже на стадії зрілості, а не по її завершенню, адже тоді підприємство потребуватиме набагато радикальніших засобів для свого оздоровлення.

Було проведено дослідження взаємозв'язку життєвий цикл підприємства із життєвим циклом товару. Вперше запропоновано здійснювати диверсифікацію продуктового портфеля підприємства з метою зменшення залежності життєвого циклу підприємства від життєвого циклу товарів, що випускаються ним.

Як показав аналіз численних публікацій, присвячених дослідженню особливостей життєвого циклу підприємства, недостатня увага приділяється аналізу процесу змін складових елементів внутрішнього середовища підприємства (зокрема, організаційної структури управління, стратегічних та оперативних цілей, організаційної культури, технологій тощо) на кожній із стадій життєвого циклу підприємства. Докладніше вивчення цієї сфери, на нашу думку, дасть можливість краще зрозуміти суть та характер процесів, зумовлених циклічним розвитком підприємства, а також істотно підвищить ефективність управлінських механізмів, що застосовуються на різних стадіях його життєвого циклу.

Література

1. Антикризисное управление предприятиями и банками. – М.: Дело, 2001. – 840 с.
2. Базаров Т.Ю. Управление персоналом. – М.: Мастерство, 2002. – 224 с.
3. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. – К.: Ника-Центр, 1999, т.1. – 592 с.
4. Бланк И.А. Управление активами. – К.: Ника-Центр, 2000. – 720 с.
5. Довбня С., Шембель Ю. Финансовый анализ на различных этапах жизненного цикла предприятия// БИЗНЕС ИНФОРМ. – 1998, № 17-18. – С. 87-91.
6. Иванов Г.П., Беляев С.Г., Кошкин В.И. Антикризисное управление: от банкротства – к финансовому оздоровлению/ Под ред. Г.П. Иванова. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1995. – 320 с.

7. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: Пер. с франц./ Под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
8. Корягіна С.В. Економічна оцінка та планування життєвого циклу розвитку підприємства: Автореф. дис. ... канд. екон. наук. – Львів: Вид-во НУ "Львівська Політехніка", 2004. – 21 с.
9. Корягіна С.В. Сучасні класифікації факторів життєвого циклу підприємства// Вісник Тернопільської АНГ: Зб. наук. праць. – Тернопіль: ТАНГ. – 2002, вип. 5. – С. 206-209.
10. Куденко Н.В. Стратегічний маркетинг: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1998. – 152 с.
11. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. Основи менеджменту: Підручник. – К.: Академвидав, 2003. – 416 с.
12. Лукашова С.В. Життєвий цикл фірми: фактори і напрями впливу// Вісник НУ "Львівська політехніка": Логістика. – Львів: Вид-во НУ "Львівська політехніка". – 2001, № 416. – С. 191-196.
13. Мазаракі А.А., Лігоненко Л.О., Ушакова Н.М. та інші. Економіка торгівельного підприємства: Підручник/ Під ред. проф. Н.М. Ушакової. – К.: Хрещатик, 1999. – 800 с.
14. Мильнер Б.З. Теория организации: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2002. – XVIII, 558 с.
15. Пособие ЭРНСТ энд ЯНГ по составлению бизнес-плана: Пер. с англ., 2-е издание – М.: Джон Уайли энд Союз, 1995. – 224 с.
16. Родионова Н.В. Антикризисный менеджмент. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 223 с.
17. Торговое дело: экономика, маркетинг, организация, 2-е изд., перераб. и доп./ Под общ. ред. проф. Л.А. Брагина и проф. Т.П. Данько. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 560 с.
18. Доненко Т.В., Поплавська Ж.В.. Фактори впливу на розвиток нових підприємств// ПОЛІТ: Матер. IV Міжнар. наук. конф. студентів та молодих учених. – К.: НАУ, 2004. – С. 231.
19. Фірстова О.Ю. Управління підприємством на основі його життєвого циклу// 61-ша студентська наук.-техн. конф.: Зб. тез доповідей. – Львів: Вид-во НУ "Львівська Політехніка", 2004. – С. 73-75.
20. Шершньова З.Є., Оборська С.В. Стратегічне управління. – К.: КНЕУ, 1999. – 384 с.
21. [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <http://www.adizes.com>.

УДК 658 Л. Заднік-Штірн, Ш. Пеждевчек Маловрх, М. Міхеліч, Я. Крч –
Університет Любляни, Словенія

БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИВАТНИХ ЛІСІВ З УРАХУВАННЯМ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЧИННИКІВ (АСОЦІАЦІЇ ТА УРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ)

Розглянуто суспільні та інституційні проблеми сталого і багатоцільового лісового менеджменту. Йдеться про проблеми малої і фрагментованої власності на ділянки лісу, розподілені між великою кількістю власників і співвласників, що робить менеджмент приватних лісів неефективним і неконкурентним.

Щоб зробити його успішним, багато власників вирішили утворити асоціації приватних власників лісів. Але перш, ніж приватний власник стане членом асоціації, він/вона хотіли б знати про переваги і недоліки такого рішення. Використано два методи прийняття рішень – АНР і DEXi, аби дослідити які саме чинники є найважливішими для власників лісів у прийнятті рішення щодо вступу в асоціацію. Розглянуто приклад долини Мірна, де створена така асоціація. Розмір ділянки лісу теж взято до уваги.

У другій частині статті досліджено вплив двох інституцій (Палати сільського і лісового господарства Словенії і Служби лісів Словенії) на менеджмент лісів. Обидві інституції надають професійну підтримку власникам лісів. Визначено сильні і слабкі сторони, чинники ризику і можливості цих організацій щодо менеджменту приват-